

czy szereg prac przepełnionych humanistycznymi ideami poznania Słowiańszczyzny i jej kultury bez względu na racje polityczne czynników oficjalnych. Jest to zjawisko ze wszech miar pozytywne, z którym wiązać należy nadzieję na wolny od wpływów polityki rozwój slawistyki w NRF.

TADEUSZ SEWERYN WRÓBLEWSKI

GOSPODARKA NIEMIECKIEJ REPUBLIKI FEDERALNEJ W 1964 R.

Koniec 1963 i początek 1964 r. był okresem niemal powszechnego, szybkiego rozwoju gospodarki zachodnich krajów przemysłowych. Jednakże już w drugiej połowie 1964 r. nastąpiło znaczne zróżnicowanie dotychczasowych tendencji koniunkturalnych w poszczególnych krajach. W Stanach Zjednoczonych tempo ogólnego rozwoju gospodarczego wzrosło nawet w stosunku do 1963 r., co jest tym bardziej godne uwagi, że dobra koniunktura trwa tam nieprzerwanie już od czterech lat. W krajach Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej tempo to było wyraźnie słabsze, przy czym różnice między rozwojem poszczególnych krajów pogłębiały się z biegiem czasu. W skali rocznej przeciętny wzrost produktu społecznego brutto wyniósł w EWG — 5,5%, przy rozpiętości od 7,5% (Holandia) do 2,7% (Włochy). W NRF stopa wzrostu (6,5%), podobnie jak w Holandii, była wyższa od przeciętnej. W tych dwóch krajach, mimo lekkiego osłabienia koniunktury w drugiej połowie roku, bodźce rozwojowe, wychodzące od popytu wewnętrznego, jak i zewnętrznego, były przez cały rok dostatecznie silne, by zapewnić postęp gospodarce holenderskiej i zachodniemieckiej.

W Niemczech zachodnich impuls rozwojowy, jakim był w 1963 r. popyt zagraniczny, wywołał również stopniowe przyspieszenie popytu krajowego. Zwiększyło się najpierw zapotrzebowanie przemysłów przetwórczych na surowce i półprodukty, a w następnym etapie cyklu rozwojowego ożywiła się działalność inwestycyjna, zwłaszcza w przemysłach dochodzących do granic swego potencjału produkcyjnego. Wskutek tego zwiększyło się znaczenie zapotrzebowania krajowego w ramach popytu globalnego, zwłaszcza że popyt zagraniczny rósł w ciągu 1964 r. znacznie wolniej niż w roku poprzednim. Ilustruje to napływ zamówień: w ostatnich miesiącach 1964 r. i pierwszych 1965 r. zamówienia zagraniczne wzrosły o 5%, podczas gdy w analogicznym okresie 1963/1964 r. — o 17%. To przesunięcie wagi z popytu zagranicznego na krajowy było charakterystyczną cechą koniunktury w 1964 r. w NRF. Silny rozwój popytu globalnego nie pozostał bez wpływu na rozwój kosztów i cen, równocześnie jednak „importowana inflacja”, jako przyczyna wzrostu cen, została w dużym stopniu ograniczona dzięki temu, że od wielu lat trwający dopływ pieniędzy zagranicznych został zahamowany.

W podobnym stadium silnej ekspansji była Holandia, uzyskując najwyższą wśród przemysłowych państw świata kapitalistycznego (poza Japonią) stopę przyrostu produktu społecznego (7,5%). W Belgii tempo rozwoju hamowała nieco restrykcyjna polityka, co szczególnie zaważyło na handlu zagranicznym, ograniczając eksport. Mimo to produkt społeczny wzrósł tam o 5,2%, tj. niemal tyle, ile wynosi przeciętna dla EWG.

We Francji i we Włoszech hamulcem ekspansji była raczej polityka ograniczania popytu niż przyczyny natury ekonomicznej. We Francji stabilizacja popytu, jaka nastąpiła w pierwszej połowie 1964 r., przekształciła się w drugiej połowie tego roku w jego spadek, a rozmiary produkcji przemysłowej począwszy od września powoli, lecz stale, się zmniejszały. Produkt społeczny brutto wzrósł o 5,2%. We Włoszech miały miejsce podobne procesy gospodarcze, lecz przebieg ich był znacznie ostrzejszy. Skutki zarządzeń restrykcyjnych wywarły bezpośredni wpływ na import i inwestycje, a pośrednio odbiły się w ciągu 1964 r. na produkcji przemysłowej, która spadła w jesieni do poziomu o 5% niższego niż notowano w pierwszym kwartale. W rezultacie przyrost produktu społecznego był tu najniższy wśród krajów EWG.

W krajach EFTA rozwój gospodarczy był również znacznie zróżnicowany. W W. Brytanii uzyskany roczny produkt społeczny wzrósł wprawdzie w stosunku do 1963 r. o 5,1%, lecz jego przyrost w ciągu 1964 r. wyniósł tylko około 2%, a produkcja przemysłowa, po okresie szybkiego wzrostu w 1963 r. i z początkiem 1964 r., rozwijała się w tempie zwolnionym. W pozostałych

TABELA I
Przyrost produktu społecznego brutto w zachodnich krajach przemysłowych

Kraj	Przyrost w stosunku do roku poprzedniego w %			
	1963		1964	
	w cenach		w cenach	
	stałych	bieżących	stałych	bieżących
NRF	3,2	6,2	6,5	9,6
Francja	4,3	10,0	5,2	8,0
Włochy	4,8	13,7	2,7	9,3
Holandia	3,6	8,5	7,5	15,0
Belgia	3,6	7,5	5,3	9,4
Kraje EWG	3,9	9,0	5,4	9,5
Wielka Brytania	3,7	5,2	5,1	8,1
Austria	4,4	7,2	6,0	10,0
Szwajcaria	4,7	9,6	5,0	9,7
Dania	3,0	7,6	7,2	12,5
Norwegia	5,0	6,3	6,2	9,5
Szwecja	4,9	7,6	5,5	9,0
Kraje EFTA	4,0	6,2	5,4	8,7
Stany Zjednoczone	3,3	4,9	4,6	6,6

krajach EFTA rozwój koniunktury był na ogół korzystny, a przyrost produktu społecznego wahał się w granicach od 5% do 7,2% (Dania).

Porównawcze dane obrazujące rozwój produktu społecznego w niektórych krajach zawiera tabela I.

Produkt społeczny. Obserwowana w NRF od kilku lat tendencja do zmniejszania się stopy przyrostu produktu społecznego została przerwana w 1964 r. Szybki rozwój gospodarczy, który Bundesbank określa jako czwarty z kolei powojenny boom, wyraził się w szybszym niż w latach ubiegłych wzroście produktu społecznego. Szczególnie wyraźne jest przyspieszenie ekspansji przy porównaniu wyników w cenach stałych, gdzie stopa przyrostu podwoiła się (tab. II), nie osiągając zresztą stopy z lat 1959—1960 (6,9% i 8,8%).

TABELA II
Produkt społeczny brutto

Rok	W cenach bieżących		W cenach z 1954 r.	
	mld DM	wzrost %	mld DM	wzrost %
1961	326,2	9,9	268,6	5,4
1962	354,5	8,7	279,6	4,1
1963	376,5	6,2	288,6	3,2
1964	412,5	9,6	307,3	6,5

Wyniki gospodarowania w przeliczeniu na jednego zatrudnionego, przy niemal niezmienionej ich liczbie (wzrost o 0,4%), były również lepsze. Krajowy produkt społeczny brutto, przypadający przeciętnie na jedną osobę zatrudnioną, wzrastał następująco: w 1961 r. o 4,1%, 1962 r. — 3,4%, 1963 r. — 2,8%, 1964 r. — 6,1%.

Udział poszczególnych działów gospodarki w tworzeniu produktu społecznego ulegał w ostatnich latach wahaniom w dość wąskich granicach (tab. III). Wyraźną tendencję wzrostu zauważyć można w przemyśle, a tendencję spadku w rolnictwie.

TABELA III
Udział procentowy w tworzeniu krajowego produktu społecznego brutto
(w cenach z 1954 r.)

Rok	Rolnictwo i leśnictwo	Przemysł	Handel i usługi	Państwo i gosp. dom.
1961	6,1	56,0	30,1	7,7
1962	5,6	56,2	30,4	7,8
1963	5,8	56,1	30,1	7,9
1964	5,7	56,9	29,7	7,7

W podziale dochodu narodowego (tj. produktu społecznego netto po koszcie wytworzenia) nastąpiły pewne charakterystyczne zmiany (tab. IV).

W porównaniu z trzema latami poprzednimi, kiedy dochód z pracy niesamodzielnej wzrastał znacznie szybciej niż dochód z przedsiębiorstw i majątku, w 1964 r. nastąpiła pod tym względem równowaga. Równocześnie trwająca od kilku lat tendencja stałego zmniejszania się udziału dochodów z przedsiębiorstw i majątku w ogólnym dochodzie narodowym została przerwana. Zyski przedsiębiorstw wzrosły pod wpływem szybkiej ekspansji popytu. Powiększone możliwości zbytu pozwoliły na lepsze wykorzystanie potencjału produkcyjnego, znaczne zwiększenie wydajności i na zmianę, na korzyść przedsiębiorstw, stosunku między kosztami a cenami.

TABELA IV
Podział dochodu narodowego

Rok	Dochód z pracy niesamodzielnej			Dochód z przedsiębior. i majątku		
	mld DM	wzrost %	udział % w dochodzie	mld DM	wzrost %	udział % w dochodzie
1961	157	12,5	62,5	94	4,9	37,5
1962	174	10,6	63,9	98	3,8	36,1
1963	187	7,3	64,8	101	3,4	35,2
1964	204	9,5	64,8	111	9,4	35,2

W danych dotyczących zużycia produktu społecznego (tab. V) zwracają uwagę dwie pozycje: zużycie ze strony państwa i inwestycje. W wydatkach

TABELA V
Zużycie produktu społecznego (w cenach z 1954 r.)

Rok	Produkt społeczny brutto		Zużycie prywatne		Zużycie państwowe		Inwest. w majątku stałym		Zmiany zapasów i udział zagranic.
	wzrost	udział w całości	wzrost	udział w całości	wzrost	udział w całości	wzrost	udział w całości	udział w całości
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
1961	5,4	100	6,9	60,7	8,2	13,2	9,4	24,4	1,6
1962	4,1	100	6,0	61,8	12,1	14,2	5,8	24,8	-0,9
1963	3,2	100	2,8	61,5	8,0	14,9	2,2	24,6	-1,1
1964	6,5	100	5,3	60,9	0,1	14,0	11,0	25,6	-0,5

państwowych, których wzrost był w ubiegłych trzech latach znacznie szybszy niż przeciętny wzrost produktu społecznego, nastąpiła praktycznie rzecz biorąc stagnacja (wzrost o 0,1%). Wprawdzie wydatki na cele cywilne powiększyły się nie mniej niż w 1963 r., ale ograniczone zostały wydatki zbrojeniowe — z 17,3 mld DM w 1963 r. do 16,0 mld DM w 1964 r.

Wzrost inwestycji był zatem szczególnie duży. Ogólnie wydatkowano na nie w cenach bieżących o 13,8%, a w cenach stałych o 11% więcej niż w roku ubiegłym. Udział inwestycji wyposażeniowych i budowlanych w tym wzroście był niemal równy: wyposażeniowe wzrosły o 10,8%, budowlane o 11,3% (w cenach stałych).

Przemysł. Zróznicowanie rozwoju gospodarczego różnych krajów występuje szczególnie wyraźnie w zakresie przemysłu. W Stanach Zjednoczonych niemal równomierny wzrost produkcji trwał cały rok (+6,1%), przy czym dobra trwale miały w tym wzroście udział nieco większy (6,5%) niż dobra nietrwałe. Szczególnie wysoko wzrosła produkcja stali (16%) przy najwyższym w ciągu ostatnich czterech lat wyzyskaniu potencjału produkcyjnego (88%). Natomiast tempo wzrostu przemysłu samochodowego — z powodu strajku — było nieco słabsze niż przeciętne.

Znacznie mniej korzystnie rozwijał się przemysł W. Brytanii. Po stosunkowo szybkim wzroście produkcji na przełomie 1963 i 1964 r. przez niemal całą resztę roku globalna produkcja utrzymała się w granicach wielkości osiągniętej w pierwszym kwartale. Dopiero sam koniec 1964 r. przyniósł pewne ożywienie. Ponieważ równocześnie portfele zamówień były w przemyśle dosyć znaczne, stagnację przypisać można — przynajmniej częściowo — wyczerpaniu mocy produkcyjnych i brakowi sił roboczych. W innych krajach należących do *EFTA* ekspansja przemysłu, zapoczątkowana w 1963 r., trwała nadal. Zwłaszcza przemysł szwedzki rozwijał się z dużą dynamiką.

Między krajami EWG, mimo rosnącej współzależności gospodarczej, występowały w 1964 r. dosyć znaczne różnice w rozwoju przemysłu. We Francji w drugiej połowie roku rozwój produkcji był znacznie słabszy niż w pierwszej, a pod koniec roku nastąpiła stagnacja. Mimo to przeciętny roczny wzrost produkcji wyniósł 7,1%, w czym niemały udział miała produkcja stali (+13%). Natomiast dobrze rozwijający się dotychczas przemysł samochodowy musiał, z powodu słabszego (—8%) popytu, ograniczyć produkcję i wprowadzić tzw. świętówki.

We Włoszech przemysł przeżywał stagnację — przeciętny roczny wzrost produkcji wyniósł tylko +0,4%. Odływ koniunktury i słaby ruch inwestycyjny wyraźnie zaznaczył się w przemysłach przetwórczych. Nawet produkcja stali, odmiennie od tendencji panującej w innych krajach, wyraźnie spadła (wskaźnik za r. 1963 = 275, za r. 1964 = 266). Natomiast w Holandii i Belgii tendencje rozwojowe przemysłu utrzymywały się bez większych perturbacji, a wskaźnik wzrostu wyniósł w tych krajach 7,3% i 7,6%.

Pod względem dynamiki rozwoju przemysł zachodnioniemiecki — w porównaniu z innymi krajami — wyraźnie wysuwa się na pierwsze miejsce. Po okresie stałego opadania dynamiki produkcji w latach 1961—63, w 1964 r. nastąpiło znów znaczne przyspieszenie wzrostu. Niejednolita koniunktura lat wcześniejszych, a zwłaszcza 1963 r., z wyraźnymi objawami recesji w niektórych branżach, ustąpiła powszechnej ekspansji obejmującej — choć nie zawsze w równym stopniu — cały przemysł (tab. VI).

Liczba zatrudnionych w przemyśle, mimo wielkiego zapotrzebowania na siłę roboczą, pozostała niemal bez zmiany (+0,4%), przy czym zwiększyła się nieco ilość pracowników umysłowych (+2,6%), a bardzo nieznacznie zmniejszyła liczba robotników (-0,1%). Ilość przepracowanych godzin roboczych

TABELA VI
Rozwój produkcji przemysłowej (w % w stosunku do roku poprzedniego)

	1960	1961	1962	1963	1964
Cały przemysł	+11,3	+5,1	+4,6	+3,5	+9,2
Górnictwo	+3,3	+2,1	+1,7	+2,5	+3,5
Przemysł surowców i dóbr produkcyjnych	+14,8	+4,7	+6,1	+5,4	+13,7
Przemysł dóbr inwestycyjnych	+16,1	+7,3	+2,8	+1,3	+9,1
Przemysł dóbr konsumpcyjnych	+8,5	+3,5	+5,2	+2,1	+7,9
Przemysł spożywczy i używek	+3,9	+3,6	+4,2	+5,3	+4,8

praktycznie również nie uległa zmianie (+0,2%) tak, że znacznie większy efekt produkcyjny został osiągnięty przy takim samym, jak w roku ubiegłym, nakładzie pracy (tab. VII).

TABELA VII
Rozwój potencjału pracy i produkcji w przemyśle (wskaźnik 1956=100)

Rok	Zatrudnieni	Robotnicy	Przepracowane godziny robotników	Produk- cja	Wyniki produkcji na jednego (q)		
					zatrudnionego	robotnika	godzinę roboczą
1960	109	106	98	130	119	122	133
1961	112	108	98	137	122	127	139
1962	113	108	95	143	127	133	149
1963	112	106	92	148	133	140	159
1964	112	106	92	161	143	152	174

Oznacza to, że stosunkowo wysoki wzrost produkcji w 1964 r. przypisać należy takim czynnikom, jak postęp techniczny i organizacyjny, zwiększone nakłady kapitałowe na każde miejsce pracy, a także większa intensywność pracy robotniczej. Wynikający stąd roczny wzrost wydajności pracy (tab. VIII) osiągnął w 1964 r. najwyższy w minionym dziesięcioleciu poziom.

Impulsy rozwoju przemysłu wychodziły tym razem nie tylko z eksportu, jak w roku ubiegłym, lecz również z rynku wewnętrznego. W przeciwieństwie do 1963 r., kiedy to obroty zagraniczne wzrosły znacznie poważniej (+9%) niż krajowe (2,8%), w 1964 r. obroty wewnętrzne — stanowiące 84%

globalnych obrotów przemysłu — wzrosły w tym mniej więcej stopniu (około 9%) jak obroty zagraniczne. Na wzroście popytu wewnętrznego zaważyła przede wszystkim rosnąca skłonność do inwestowania, mająca finansowe oparcie w wyższej niż w ubiegłych kilku latach rentowności gospodarki

TABELA VIII
Roczny przyrost wydajności pracy w %

Rok	Na jednego zatrudnion.	Na jednego robotnika	Na jedną roboczo-godzinę
1960	6,4	6,9	7,9
1961	3,0	4,0	4,9
1962	4,0	5,0	7,3
1963	4,3	5,3	6,6
1964	8,0	8,7	9,4

i to zarówno do inwestycji wyposażeniowych, jak i budowlanych. Pewną rolę odegrało tutaj również zwiększenie popytu na dobra konsumpcyjne, wynikające ze wzrostu dochodów masowych (płace, renty), które były wyższe około 9,5% (w 1963 r. +6,8%).

Sytuacja w poszczególnych gałęziach przemysłu przedstawiała się następująco.

W górnictwie węgla kamiennego wydobywanie utrzymało się na poziomie ubiegłorocznym, lecz — wobec mniejszego popytu — hałdy węgla wzrosły z 1,9 mln t do 6,6 mln t. Wydobywanie rud żelaznych spadło o 9,6% w związku z zamknięciem dalszych kopalni, nie wytrzymujących konkurencji z tanią rudą importowaną.

W przemyśle surowców i dóbr produkcyjnych wysoki wskaźnik wzrostu (13,7%) był przede wszystkim rezultatem zwrotu w hutnictwie żelaznym, które, po recesji trwającej od 1961 r., powiększyło produkcję o 19% w związku z żywszym ruchem inwestycyjnym. Wzrosła również wydatnie produkcja przemysłu chemicznego, zwłaszcza włókien syntetycznych (21,0%).

W grupie przemysłu dóbr inwestycyjnych charakterystycznym zjawiskiem był wzrost zapotrzebowania krajowego przy utrzymującym się popycie zagranicznym. Przemysł elektrotechniczny i maszynowy, po okresie spadku produkcji w 1963 r., powiększył wytwórczość w 1964 r. o 12% i 6,5%. Głównym jednak nośnikiem koniunktury jest w tej grupie przemysł samochodowy. Jego produkcja wzrosła o 9,7%, przy czym powiększył się również eksport, przekraczając 50% wytworzonych ilości.

W grupie przemysłu dóbr konsumpcyjnych największym jest przemysł tekstylny, w którym również nastąpiło w 1964 r. znaczne ożywienie (+5,4%). Najbardziej ekspansywny okazał się jednak przemysł przetwórczy tworzyw sztucznych (wzrost 24,3%), którego wyroby znajdują coraz szersze zastosowanie.

I n w e s t y c j e. Wzrost skłonności do inwestowania zaznaczył się w 1964 r. niemal we wszystkich krajach przemysłowych, a pochodzący stąd popyt był szczególnie ważnym, a w wielu wypadkach decydującym czynnikiem rozwoju koniunktury. Szczególnie w Stanach Zjednoczonych i w NRF inwestycje stały się w ciągu tego roku najenergiczniejszym stymulatorem rozwoju gospodarczego. W innych krajach należących zarówno do EWG, jak i do EFTA, wzrost inwestycji był wprawdzie mniejszy, lecz zawsze stanowił poważny element popytu. Wyjątek stanowią tutaj Włochy, gdzie wartość inwestycji spadała w stosunku do roku poprzedniego. Wpłynęła na ten stan postępująca degressja stopy zysku przedsiębiorstw, restrykcyjna polityka rządu, a w końcu stagnacja produkcji przemysłowej.

W Niemczech zachodnich postęp inwestycji był w 1964 r. stosunkowo szybki, a w każdym razie szybszy niż innych składników globalnego popytu. Łączna wartość inwestycji przekroczyła nakłady ubiegłoroczne o 16,5%, a udział w produkcji socjalnym wzrósł z 25,8% w 1963 r. do 27,4% w 1964 r. Wzrosły wszystkie rodzaje inwestycji zarówno wyposażeniowe (12,1% w cenach bieżących) i budowlane (15,4%), jak też inwestycje w zapasach (126,1%). W zakresie dóbr inwestycyjnych wyposażeniowych zwiększył się popyt (+22%) przede wszystkim na maszyny jako typowe artykuły inwestycyjne. Wzrost inwestycji budowlanych wskazuje na to, że przedsiębiorcom inwestującym nie wystarczają już inwestycje o charakterze racjonalizatorskim, uwarunkowane brakiem sił roboczych i koniecznością postępu technicznego, lecz, że zmirzają oni do powiększenia potencjału produkcyjnego. Źródłem ożywienia inwestycyjnego było z jednej strony wyczerpywanie się rezerw zdolności produkcyjnej, z drugiej zaś — wzrost stopy zysku, co pozwalało na finansowanie inwestycji bez angażowania rynku pieniężnego. Zyski netto przedsiębiorstw wzrosły w 1964 r. około 11% (w 1963 r. o 2%), a niepodjęte zyski wyniosły około 14 mld DM.

Ważnym elementem inwestycji, a zatem i koniunktury, jest budownictwo mieszkaniowe. W większości krajów Europy zachodniej stwierdzić można poważną ekspansję w tej dziedzinie, wyrażającą się wzrostem budownictwa mieszkaniowego w granicach od 7 do 10%. W NRF zbudowano w 1964 r. 660 tys. mieszkań, co w przybliżeniu odpowiada istniejącemu zapotrzebowaniu. We Francji ilość zaczętych budowli zwiększyła się o 10%. W W. Brytanii wykończono 383 tys. mieszkań, co jest powojennym rekordem. Natomiast we Włoszech ilość wydanych w 1964 r. zezwoleń na budowę spadała o 25%, a w Belgii restrykcje kredytowe poważnie ograniczyły budownictwo mieszkaniowe. W Stanach Zjednoczonych ilość zaczętych budowli, jak i wydawanych zezwoleń budowlanych w ciągu 1964 r. stale spadała.

Rynek pracy. Ekspansja produkcji w większości przemysłowych krajów kapitalistycznych w 1964 r. wywołała pełniejsze wykorzystanie i tak już szczupłych na ogół rezerw siły roboczej. Względne liczby bezrobotnych w tych krajach zmniejszyły się i równocześnie wzrosły nadwyżki niezaspo-

kojonego popytu. Nawet w Stanach Zjednoczonych, gdzie bezrobocie utrzymywało się mimo dobrej koniunktury na stale dosyć wysokim poziomie, stan bezrobotnych spadł w 1964 r. (5,2%) do najniższego od wielu lat poziomu. W większości krajów zachodnioeuropejskich, a szczególnie w krajach EWG, popyt na siłę roboczą przerastał podaż mimo niemałej imigracji robotników z rejonów słabiej rozwiniętych. Szczególnie ostra sytuacja na rynku pracy powstała w 1964 r. w Niemczech Zachodnich i Holandii. We Francji, mimo pewnego obniżenia się tempa ekspansji gospodarczej, zapotrzebowanie na wykwalifikowaną siłę roboczą było nadal duże. Algieria jest wprawdzie dla Francji niemal niewyczerpanym rezerwuarem siły roboczej, lecz prawie wyłącznie niewykwalifikowanej. We Włoszech spadek zatrudnienia był mniejszy niż mogło to wynikać z regresu produkcji (bezrobocie wzrosło z 2,5% w 1963 r. do 3% w 1964 r.). W W. Brytanii podobnie jak w krajach skandynawskich, niedobór siły roboczej dalej wzrastał.

Pewne odciążenie rynków pracy stanowił w krajach Europy zachodniej dopływ robotników cudzoziemskich, większy w 1964 r. niż w latach poprzednich. Ogółem w krajach tych zatrudnionych było (w 1964 r.) około 4 mln cudzoziemców, w tym:

we Francji	—	1 500 tys.
w NRF	—	977
w Szwajcarii	—	825
w Szwecji	—	140
w Belgii	—	100
w Austrii	—	40

W NRF nieznaczny wzrost liczby zatrudnionych w 1964 r. miał praktycznie źródło jedynie w dopływie robotników cudzoziemskich, których ilość wzrosła około 19% w stosunku do roku poprzedniego. W przemyśle zatrudniono około 125 tys. więcej cudzoziemców, przy niezmienionej ogólnej liczbie pracujących w tym sektorze. Okazuje się, że część obywateli NRF porzuciło pracę w przemyśle przechodząc do sektorów usługowych, jak handel, banki, ubezpieczenia itp., w których to sektorach zatrudnienie wzrosło. Dopływ cudzoziemców, mimo zwiększonych rozmiarów, nie wpłynął na zmniejszenie się zapotrzebowania na siły robocze w NRF. Liczba wolnych miejsc pracy wynosiła tam przeciętnie w 1963 r. — 555 tys., a 609 tys. w 1964; stosunek wolnych miejsc do bezrobotnych wynosił 1 : 6,2 i 1 : 6,9 (dane za III kwartał 1963 i 1964 r.). Zapotrzebowanie na pracowników kształtowało się bardzo różnie w poszczególnych branżach. W ciągu 1964 r. popyt w przemyśle wzrósł około 22%, w sektorach usługowych o 8%, natomiast w budownictwie był o 12% mniejszy niż w 1963 r. Charakterystyczne, że większe zapotrzebowanie istnieje na robotników niekwalifikowanych.

Płace i ceny. W warunkach niemal powszechnego niedoboru siły roboczych w przemysłowych krajach kapitalistycznych oczywista jest silna tendencja do podwyżki płac. Uległy jej również Stany Zjednoczone, gdzie

w niektórych branżach podniesiono płace w stopniu przekraczającym wzrost wydajności pracy. Przeciętny wzrost płac robotniczych wyniósł tam około 3,2%. W Europie zachodniej podwyżki płac w 1964 r. wahały się w dość obszernych granicach. We Francji było nieco mniejsze, przy czym zarządzenia stabilizacyjne wywarły minimalny wpływ na ich ewolucję. We Włoszech, przy przeważnie zahamowanej produkcji przemysłowej, płace zwykowały dalej (+14%), choć nie w takim stopniu jak w 1963 r., powodując spadek wydajności pracy. Bardzo wysoki wzrost płac, przekraczający tempo wzrostu wydajności pracy, nastąpił w Belgii i Holandii, wskutek czego powiększyły się tam koszty robocizny na jednostkę wyrobu. W podobnej sytuacji była też W. Brytania. W państwach skandynawskich i w Austrii płace wzrastały w 1964 r. powoli i utrzymały się w granicach wzrostu wydajności.

W NRF taryfowe podwyżki płac objęły w 1964 r. około 17 mln pracowników, tj. 92% pracowników objętych układami taryfowymi i wyniosły przeciętnie 7,3%. Duży popyt na siły robocze doprowadził do tego, że wiele przedsiębiorstw płaciło stawki wyższe od taryfowych. Rozpiętość między stawkami taryfowymi i faktycznymi powiększyła się w 1964 r., tak że w rezultacie płace wzrosły efektywnie o 8,7%, nieznacznie przekraczając wzrost wydajności pracy liczony na jednego pracownika (+8%). Poza podwyżkami płac uzyskiwali pracownicy poszczególnych branż również inne korzyści, jak np. przedłużenie płatnych urlopów, pensje urlopowe itp.

Tendencja wzrostu cen, trwająca od kilku lat w większości krajów zachodniej Europy, uległa w 1964 r. na ogół pewnemu wzmocnieniu. Również w Stanach Zjednoczonych, gdzie wskaźnik cen hurtowych był od kilku lat niezmienny, zaczynają zaznaczać się pewne tendencje wzrostowe. We Francji zarządzenia o zamrożeniu cen zahamowały nieco ich wzrost. We Włoszech od początku 1964 r. ceny hurtowe wzrastały coraz wolniej, a z końcem roku zaczęły się nawet cofać. Natomiast w Belgii i Holandii tendencja wzrostu trwała cały rok nieprzerwanie. W W. Brytanii podrożenie towarów importowanych wywołało wzrost cen hurtowych o 3%.

Tendencją wzrostu cen objęta była również NRF, gdzie jednak duża elastyczność podaży utrzymała wzrost cen w stosunkowo wąskich ramach. Ceny produktów rolnych wzrosły nieco mniej niż w 1963 r. (2,3% wobec 2,6%), natomiast ceny fabryczne przemysłu wzrosły znacznie więcej (1,9% wobec 0,5%). Ceny podwyższyły przede wszystkim przemysły dóbr inwestycyjnych, które korzystając z dobrej koniunktury skompensowały sobie podwyżki płac. Tak np. przemysł maszynowy i elektrotechniczny podwyższyły ceny przeciętnie o 4,3% względnie 2,7%. Nie pozostało w tym zakresie również w tyle budownictwo, stosując podwyżkę o 5,4%.

Pełniejszy obraz ogólnej ewolucji cen dają wskaźniki kosztów utrzymania zawierające również koszty usług. Pogląd na zmiany kosztów utrzymania w krajach EWG i niektórych innych daje tabela IX.

W NRF wzrost kosztów utrzymania w stosunku do innych państw EWG był najniższy. Podrożały przede wszystkim czynsze (6,6%), przyczyniając się

w 30% do całkowitej rocznej zwwyżki, następnie usługi i żywność. Ceny wyrobów przemysłowych podniosły się ogólnie bardzo nieznacznie (1,1%), a niektórych przedmiotów trwałego użytku nawet spadły.

TABELA IX
Wskaźniki kosztów utrzymania 1958=100

Kraj	1962	1963	1964	Zmiany w %	
				1963 : 1962	1964 : 1963
NRF	108	111	114	+2,8	+2,7
Belgia	104	106	111	+1,9	+4,7
Francja	119	126	130	+5,9	+3,2
Włochy	109	117	124	+7,3	+6,0
Holandia	106	109	115	+2,8	+5,5
W. Brytania	109	112	115	+2,8	+2,8
Austria	111	115	119	+3,6	+3,5
Szwecja	112	116	119	+3,6	+2,6
Szwajcaria	107	111	114	+3,7	+2,7
USA	—	—	—	+1,1	+1,2

Handel zagraniczny. Równoległe z ogólną tendencją wzrostu gospodarczego również i handel zagraniczny przemysłowych krajów zachodnich powiększył swoje rozmiary. Znaczny wzrost obrotów osiągnęły w 1964 r. Stany Zjednoczone, powiększając import około 9%, a eksport około 14%. W krajach EWG zarówno obroty wzajemne, jak i z państwami spoza Wspólnoty, rosły nadal, przy pewnych zmianach w ogólnych tendencjach. Mianowicie w drugiej połowie roku obroty rozwijały się znacznie mniej dynamicznie i pojawiła się tendencja do zachowania większej równowagi w handlu zagranicznym; deficyt handlowy spadł z 3 024 mln dol. w 1963 r. do 2 668 mln dol. w 1964 r. Dynamika rozwoju spadała w ciągu roku również w krajach EFTA, a zwłaszcza w W. Brytanii, gdzie z końcem roku nastąpiła niemal stagnacja eksportu i znaczny spadek importu. W podobnej sytuacji znalazła się również Szwecja.

Zmiana tendencji w stosunkach gospodarczych z zagranicą wystąpiła, jakkolwiek na nieco innej płaszczyźnie, także w NRF. Tutaj, począwszy od drugiego kwartału 1964 r., uległo zwolnieniu tempo wzrostu eksportu przy równoległym wzroście importu, co w skali rocznej dało dwukrotnie większy niż w 1963 r. przyrost importu. Równocześnie przyrost eksportu był większy tylko około 10% (tab. X).

Jeszcze jaskrawiej wystąpiła ta zmiana tendencji, gdy porówna się wyniki pierwszego i drugiego półrocza 1964 r. I tak nadwyżka bilansu handlowego wyniosła w pierwszym półroczu 4,4 mld DM, w drugim — już tylko 1,7 mld DM. To samo mówią stosunki procentowe wzrostu: eksport wzrósł w I. półroczu o 15,9% a w II. — o 7,3%; analogicznie import o 7,6% i 17,3%. W rezultacie saldo handlu pozostało niemal bez zmiany.

TABELA X
Obroty handlu zagranicznego

Rok	Faktyczne wartości w mld DM				Zmiany % w stosunku do roku poprzedniego	
	obroty	import	eksport	saldo	import	eksport
1958	68,1	31,1	37,0	+5,9	- 1,8	+ 2,9
1959	77,0	35,8	41,2	+5,4	+15,1	+11,3
1960	90,7	42,7	47,9	+5,2	+19,3	+16,4
1961	95,3	44,4	51,0	+6,6	+ 3,8	+ 6,3
1962	102,5	49,5	53,0	+3,5	+11,6	+ 3,9
1963	110,6	52,3	58,3	+6,0	+ 5,6	+10,1
1964	123,8	58,8	64,9	+6,1	+12,6	+11,3

Pewne interesujące zmiany w dynamice obrotów różnych krajów odzwierciedla tabela XI.

W obrotach handlowych z EWG zwraca uwagę odwrócenie proporcji między stopą wzrostu importu i eksportu w latach 1963 i 1964. W 1964 r. stopa wzrostu importu była około dwukrotnie wyższa od stopy wzrostu eksportu, odwrotnie niż w 1963 r. Zmniejszył się również udział wywozu do EWG w całości eksportu. Na takim ukształtowaniu się ewolucji eksportu zaważyła w pewnym stopniu polityka gospodarcza partnerów handlowych NRF. Odnosi się to przede wszystkim do Włoch, gdzie antyinflacyjna polityka rządu doprowadziła do gwałtownego spadku popytu na import, szczególnie w drugim półroczu (zmiana w I. półr. + 1,9%, w II. półr. — 30,9%). Ponieważ udział Włoch w ogólnym eksporcie Niemiec Zachodnich wynosił w 1963 r. 9,5%, zmiany w popycie włoskim wywarły wyraźny wpływ na wielkość całego eksportu NRF. Podobne przyczyny wpłynęły także w pewnym, choć znacznie mniejszym, stopniu na rozwój zachodniemieckiego eksportu do niektórych innych krajów europejskich, np. do Francji (wzrost w I. półroczu 20,8%, w II. — 10,5%), Holandii (analogicznie 25,2% i 11,1%), W. Brytanii (30,3% i 15,8%). Ogólnie, handel z krajami EWG, najważniejszym partnerem handlowym NRF, stracił nieco na swoim dotychczasowym dynamizmie, mimo dalszej obniżki ceł wewnętrznych; w 1963 r. obroty wzrosły (w stosunku do roku poprzedniego) o 15%, a w 1964 r. — tylko o 12,5%.

Natomiast wywóz do innych krajów przemysłowych, łącznie ze Stanami Zjednoczonymi, wzrósł mniej więcej jednakowo (14—15%). O wzroście eksportu do USA w poważnym stopniu zdecydował wywóz samochodów osobowych, których wyeksportowano 360 tys. sztuk. Ponadto poważny udział we wzroście eksportu miały maszyny (+10%), samochody (+16%), wyroby chemiczne (+15%) i wyroby elektrotechniczne (+12%). Te cztery grupy wyrobów stanowiły 58% całego eksportu (tab. XII). Znaczny wzrost importu, jaki wystąpił w 1964 r., był rezultatem rosnącego globalnego popytu krajo-

TABELA XI
Zmiany w wartości handlu zagranicznego według krajów w % w stosunku do roku poprzedniego

Kraj lub grupa krajów	Import (cif)		Eksport (fob)		Udział w całości			
					importu		eksportu	
	1963	1964	1963	1964	1963	1964	1963	1964
EWG	+ 8,6	+17,6	+20,8	+ 8,6	33,2	34,7	37,3	36,4
w tym:								
Francja	+ 4,3	+14,1	+18,2	+15,4				
Włochy	- 1,0	+20,8	+33,0	-15,9				
Holandia	+14,1	+11,7	+17,1	+17,8				
Belgia- Luks.	+21,5	+28,2	+15,6	+17,8				
<i>EFTA</i>	+ 2,7	+10,8	+ 7,4	+12,0	18,5	18,2	27,1	27,2
w tym:								
W. Bry- tania	+ 5,1	+12,6	+13,2	+22,8				
Szwecja	+ 0,7	+14,4	+11,7	+ 9,3				
Szwajcaria	+ 0,9	+ 6,8	+ 7,2	+ 6,5				
USA	+12,9	+ 1,6	+ 8,7	+14,1	16,6	15,0	8,1	8,3
Pozostałe kraje przem.	- 1,5	+12,0	+ 2,8	+15,7				
Kraje roz- wijające się	+ 2,6	+14,2	+ 3,7	+10,4				
Kraje so- cjalis- tyczne	- 0,2	+11,9	-15,4	+27,8	4,1	4,1	3,1	3,6
Wszystkie kraje	+ 5,6	+12,6	+10,1	+11,3				

wego oraz zwiększenia importu sprzętu wojskowego pod koniec roku. Popyt, stymulowany przez rosnącą produkcję, wywołał zwiększenie importu przede wszystkim surowców (+16,6%), półfabrykatów (+21,5%) i wyrobów gotowych przeznaczonych do dalszej obróbki (+19,7%). Zwraca uwagę bardzo zmniejszony w stosunku do lat poprzednich przyrost importu wyrobów gotowych.

Bilans płatniczy. Rozwój zagranicznej sytuacji płatniczej w zachodnich krajach przemysłowych kształtował się w 1964 r. bardzo różnie. W USA — wbrew oczekiwaniom — aktywne saldo bilansu płatności bieżących wzrosło do nienotowanej dotychczas wysokości — 9 mld dol., lecz mimo to niedobór bilansu płatniczego powiększył się nieco w stosunku do 1963 r. (tab. XIII).

TABELA XII
Struktura towarowa handlu zagranicznego NRF

	Udział w ogólnych obrotach w %			Zmiany % w stosunku do roku poprzedniego		
	1962	1963	1964	1962	1963	1964
Import						
Gospodarka żywnościowa	27,6	24,4	23,9	+17,2	- 6,6	+ 9,8
przemysłowa	71,5	74,6	75,1	+ 9,9	+10,2	+13,4
w tym:						
surowce	17,8	17,9	18,5	- 3,0	+ 6,1	+16,6
wyroby półgotowe	15,9	15,4	16,6	+ 4,3	+ 2,4	+21,5
„ gotowe	37,8	41,3	40,0	+20,2	+15,4	+ 9,0
w tym:						
wstępne	13,5	13,7	14,5	+11,0	+ 6,8	+19,7
finalne	24,2	27,6	25,4	+26,0	+20,3	+ 3,7
Eksport						
Gospodarka żywnościowa	2,2	2,3	2,5	+ 6,3	+15,3	+22,5
przemysłowa	97,4	97,3	97,1	+ 3,8	+ 9,9	+11,1
w tym:						
surowce	4,5	4,3	3,9	+ 8,6	+ 5,4	+ 1,2
wyroby półgotowe	9,4	9,3	8,8	- 5,7	+ 9,3	+ 5,3
„ gotowe	83,6	83,7	84,4	+ 4,8	+10,2	+12,2
w tym:						
wstępne	18,6	17,9	18,3	+ 1,5	+ 5,8	+13,4
finalne	64,9	65,8	66,1	+ 5,8	+11,5	+11,9

To ostatnie było wynikiem wzrostu eksportu kapitałów prywatnych również w rozmiarach dotychczas nienotowanych (wzrost około 60%, tj. prawie do 7 mld dol.). Wprowadzony w 1964 r., w celu powstrzymania eksportu kapitałów, podatek wyrównawczy okazał się niezbyt skuteczny, co skłoniło rząd amerykański do ogłoszenia w lutym 1965 r. zapowiedzi wprowadzenia szeregu dalszych ograniczeń. Restrykcje te, łącznie ze stosowanym „masażem duchowym” (*moral suasion*) doprowadziły w połowie 1965 r. do powstania tendencji wyrównawczych w bilansie płatniczym.

Władze państwowe w 1964 r. interweniowały znacznie częściej niż w latach poprzednich nie tylko w Stanach Zjednoczonych. Było to zjawisko powszechne w zachodnich krajach kapitalistycznych, a dowodzi ono rosnącego różnicowania sytuacji bilansowej tych państw.

W W. Brytanii nastąpiło również pogorszenie się bilansu płatniczego, lecz z przyczyn zupełnie innych niż w USA. Impulsy, będące wynikiem pewnego ożywienia inwestycyjnego, przyspieszyły tempo wzrostu popytu krajowego, co doprowadziło do wzrostu brytyjskiego importu (+14,5%) i ograniczenia rozwoju eksportu (+4,1%). Do powstałego stąd deficytu bieżących rozliczeń doszedł deficyt bilansu kapitałów długoterminowych, w czym

TABELA XIII
Bilanse płatnicze USA, W. Brytanii i EWG w mld dolarów

	1961	1962	1963	1964
Stany Zjednoczone				
1. Bilans rozliczeń bieżących	+7,43	+6,71	+7,10	+9,43
2. Bilans transakcji rządowych				
a) wydatki wojskowe	-2,55	-2,39	-2,24	-2,05
b) pomoc dla zagranicy	-2,78	-3,01	-3,55	-3,58
3. Bilans kapitałowy (transakcje prywatne)	-4,58	-4,38	-4,34	-6,98
4. Łączny bilans płatniczy	-2,37	-2,20	-2,64	-2,76
W. Brytania				
1. Bilans rozliczeń bieżących	0,00	+0,32	+0,27	-1,05
2. Saldo kapitałów długoterminowych	+0,14	-0,30	-0,49	-1,04
3. Podstawowy bilans płatniczy	+0,14	+0,02	-0,22	-2,09
4. Łączny bilans płatniczy	+0,06	+0,26	-0,42	-2,08
EWG				
1. Bilans rozliczeń bieżących	+2,42	+1,00	+0,08	+0,6
2. Zmiany oficjalnych rezerw walutowych brutto	+1,25	+0,64	+1,41	+1,39

nie miały udziału miała wielka inwestycja kapitałowa koncernu *Shell* (udział we włoskim koncernie *Montecatini*). Z kryzysowej sytuacji, wywołanej niedoborem płatniczym wynoszącym 5,8 mld dol., uratowała funt angielski szybka i solidarna akcja „grupy dziesięciu” i niektórych innych banków centralnych. W 1965 r., po wprowadzeniu w życie szeregu rządowych zarządzeń ochronnych, nastąpiła pewna poprawa brytyjskiego bilansu płatniczego.

Bilans handlowy francuski, po zastosowaniu przez rząd środków osłabiających koniunkturę, zmierzał w 1964 r. ku równowadze. Trwający jednak dopływ kapitałów obcych i repatriowanych własnych wytworzył nadwyżki w bilansie płatniczym.

We Włoszech w ciągu 1964 r. bilans płatniczy wyraźnie się poprawił. Restrykcyjna polityka rządowa dała w rezultacie poprawę bilansu handlowego, co łącznie z finansową pomocą Międzynarodowego Funduszu Walutowego, rządu amerykańskiego i kilku banków doprowadziło do poprawy zewnętrznej równowagi. Tendencja odpływu kapitałów zmieniła się na przeciwną. Nastąpił częściowy powrót kapitałów włoskich i dopływ obcych (transakcja *Shell-Montecatini*), tak że w końcu 1964 r. powstała już nadwyżka bilansu płatniczego, wynosząca 717 mln dol. (wobec deficytu z 1963 r. — 1 200 mln dol.).

Bilanse płatnicze pozostałych krajów Europy zachodniej, poza NRF, nie

miały większego znaczenia dla kształtowania się stosunków płynności międzynarodowej państw kapitalistycznych.

W bilansie płatniczym NRF nastąpiły w 1964 r. dość daleko idące zmiany, wywołane w znacznej mierze nie procesami gospodarczymi, lecz polityką rządu zachodnioniemieckiego oraz władz tych państw, z którymi NRF utrzymuje stosunki gospodarcze. Wszystkie te zarządzenia ekonomiczne zmierzały zasadniczo do jednego celu — do przywrócenia względnie polepszenia równowagi bilansowej, która w wielu krajach została w roku poprzednim zachwiana. Polityka władz NRF miała przede wszystkim na celu zahamowanie przyływu kapitałów zagranicznych, który w 1963 r. był główną przyczyną powstania wysokiej nadwyżki w bilansie płatniczym. Na początku roku *Bundesbank* starał się zachęcić banki zachodnioniemieckie do lokat za granicą, oferując zabezpieczenie kursu po kosztach niższych niż obowiązywały na wolnym rynku. Następnie, dla powstrzymania napływu kapitałów krótkoterminowych, wydano zakaz oprocentowania zagranicznych wkładów, a stopę rezerw dla zobowiązań zagranicznych podniesiono do maksymalnej, ustawowo dopuszczalnej, granicy. W końcu ograniczono kontyngenty redyskontowe instytucji kredytowych o przyjęte kredyty zagraniczne. Dopływ kapitałów długoterminowych starano się utrudnić przez wprowadzenie 25% podatku od dochodów z kapitału.

Interwencyjne zarządzenia w krajach utrzymujących stosunki handlowe z NRF miały z reguły na celu ograniczenie nadmiernego popytu i powstrzymanie importu z państw o względnie stabilniejszym poziomie cen. Odnosi się to przede wszystkim do krajów EWG (Włochy, Francja, Holandia) działających w ramach zaleceń Rady EWG, jak też do W. Brytanii, która dla poprawy swego bilansu płatniczego wprowadziła pod koniec 1964 r. 15% cło importowe.

Znacznie poważniej niż obroty handlowe zaważyły na wynikach bilansowych obroty kapitałami długoterminowymi (tab. XIV).

Zmiany te są wynikiem nie tyle wzrostu eksportu kapitałów, ile niskiego ich importu. Nieznacznie zwiększony eksport wyrażał się głównie formą zakupu papierów wartościowych, gdy chodzi o prywatne kapitały, względnie pomocy finansowej dla krajów rozwijających się, gdy chodzi o eksport rządowy. Ta ostatnia pozycja wyniosła około 1 mld DM wobec 900 mln w 1963 r.

Zmiany po stronie importu kapitałów były znacznie większe. Długoterminowe lokaty zagraniczne w NRF wzrosły w 1964 r. tylko o 1,9 mld DM, wobec 4,2 mld DM w 1963 r. Hamujący wpływ podatku od dochodu z kapitału, nałożonego na cudzoziemców, zaznaczył się bardzo wyraźnie. Saldo ujemne (nadwyżka eksportu) wystąpiło również na miejsce dodatniego w roku poprzednim w obrotach kapitałami krótkoterminowymi. Działały tutaj zarządzenia *Bundesbanku*, a ponadto do powstania wierzytelności przyczyniła się zaliczka na dostawy uzbrojenia (1,4 mld DM wobec 460 mln DM w 1963 r.), wypłacona przez rząd NRF zagranicznym dostawcom broni.

Końcowym rezultatem rozliczeń z zagranicą było w 1964 r. powiększenie się rezerw walutowych o 12 mln DM, podczas gdy 1963 r. przyniósł wzrost o 2 572 mln DM (tab. XV).

Wprawdzie stan rezerw praktycznie rzecz biorąc nie zmienił się w ciągu 1964 r., ale w ich strukturze nastąpiły dość istotne zmiany. Wzrósł mianowicie bardzo znacznie zapas złota, przy czym jego udział w ogólnej sumie

TABELA XIV
Bilanse płatnicze NRF w mln DM

	1961	1962	1963	1964
A. Rozliczenia bieżące				
1. Bilans handlowy	+ 6615	+ 3477	+ 6032	+ 6081
2. „ świadczeń	+ 602	- 563	- 195	- 851
w tym wpływy od obcych wojsk	(+ 3824)	(+ 4300)	(+ 4289)	(+ 4220)
3. Świadczenia nieodpłatne	- 4442	+ 5128	- 4956	- 4820
Saldo rozliczeń bieżących	+ 2775	- 2214	+ 881	+ 410
B. Kapitały długoterminowe				
1. inwestycje NRF zagranicą	- 2131	- 2464	- 2233	- 2933
2. „ zagraniczne w NRF	+ 1866	+ 2335	+ 4185	+ 1858
Saldo obrotów kapitałów długo- terminowych	- 265	- 129	+ 1952	- 1075
w tym saldo obrotów papierami wartościowymi	(+ 1540)	(+ 789)	(+ 2384)	(- 434)
Saldo bilansu podstawowego (A+B)	+ 2510	- 2343	+ 2833	- 665
C. Transakcje specjalne kapit. długoterm.	- 4005	-	-	-
D. Kapitały krótkoterminowe	- 867	+ 866	+ 267	- 1205
Saldo rozliczeń bieżących i obrotów kapitałowych (A+B+C+D)	- 2362	- 1477	+ 3100	- 1870
E. Niewyjaśnione różnice	+ 434	+ 925	- 528	+ 1882
F. Bilans dewizowy	- 1928	- 552	+ 2572	+ 12
(zmiana netto rezerw walutowych)	- 1928	- 552	+ 2572	+ 12

rezerw zwiększył się z 50% w 1963 r. do 56% w 1964. Wyraźna tendencja do gromadzenia złota trwa już nieprzerwanie od szeregu lat; w 1955 r. udział złota w rezerwach wyniósł 30%, w 1960 r. — 38%, a w 1964 — 56%. Zmniejszyły się natomiast wierzytelności Bundesbanku w wolnych dewizach, a przede wszystkim wierzytelności dolarowe. Spadek ich wyniósł około

4 mld DM, a stan spadł do 7,7 mld DM. Inne pozycje rezerw nie posiadały większego znaczenia. Pomijając przyczyny powyższych zmian, można by dopatrzeć się w nich tendencji do uniezależnienia rezerw od dolara.

Podobna jak w NRF tendencja wzrostu rezerw panowała we wszystkich

TABELA XV
Rezerwy walutowe Bundesbanku w mln DM

	Zmiany w roku			Stan 31 XII 64 r.
	1962	1963	1964	
1. Wierzytelności				
złoto	+ 62	+ 658	+ 1618	16 992
wierzytelności nieograniczenie				
rozporządzalne	- 441	+ 1965	- 2148	10 887
wierzytelności ograniczenie				
rozporządzalne	- 154	- 168	- 158	1 973
kredyt dla MFW	-	-	+ 720	720
	Razem			
	- 533	+ 2445	+ 32	30572
2. Zobowiązania	+ 19	- 117	+ 20	259
3. Wierzytelności netto	- 552	+ 2572	+ 12	30 313

omawianych poprzednio krajach przemysłowych z wyjątkiem Stanów Zjednoczonych i W. Brytanii. Rezerwy wzrosły w 1964 r. we Francji o 816 mln dol. tj. do 5 724 mln dol., we Włoszech o 414 (do 3 820), w Belgii o 252 (do 2 192), w Holandii o 247 (do 2 349), w Szwecji o 206 (do 964), zmniejszyły się natomiast w USA o 170 mln dol. (tj. do 16 673 mln dol.), w W. Brytanii o 831 (do 2 316).

NRF, dysponując poważnymi rezerwami walutowymi, mogła wziąć w 1964 r. udział w wielkich międzynarodowych akcjach pomocy finansowej dla Włoch i W. Brytanii, podjętych dla zapobieżenia grożącego tym krajom załamania się wartości ich walut. Były to następujące akcje:

1) w marcu *Bundesbank* przyznał Włochom kredyt *swap* w wysokości 150 mln dolarów, jako udział w międzynarodowym kredycie łącznej wysokości 1 050 mln dol. Faktycznie wykorzystana została tylko część tego kredytu wobec postępującej poprawy sytuacji we Włoszech;

2) we wrześniu przyznano W. Brytanii kredyt 1 mld dol. w ramach „grupy bazylejskiej” łącznie ze Stanami Zjednoczonymi. W kredycie tym *Bundesbank* partycypował kwotą 150 mln dolarów. Wykorzystane w ramach tego kredytu kwoty zostały następnie spłacone z kredytu MFW;

3) akcja na rzecz W. Brytanii (pozostająca w związku z poprzednią) przeprowadzona za pośrednictwem MFW z udziałem (największym) *Bundesbanku* w kwocie 273 mln dol. (całość kredytu wyniosła 1 080 mln dol.);

4) dla obrony funta angielskiego banki centralne „grupy dziesięciu” zor-

ganizowały natychmiastową pomoc stawiając W. Brytanii do dyspozycji kwotę 3 mld dol., w czym udział *Bundesbanku* wyniósł 500 mln dolarów. Konsolidacja kredytów udzielonych w ramach tej akcji nastąpiła w 1965 r.

Stosunkowo znaczny udział *Bundesbanku* w tych akcjach podniósł niewątpliwie znaczenie NRF na międzynarodowym rynku pieniężnym.

Rok 1965. Początek 1965-r. nie przyniósł żadnych istotnych zmian w tendencjach, jakie istniały w końcu 1964 r. Produkcja przemysłowa w NRF rozwijała się w czasie od stycznia do kwietnia 1965 r. w tempie zbliżonym do tempa rozwoju w drugim półroczu 1964 (+7,7^o/o), przy czym zgodnie z tendencją powstała już w 1964 r. produkcja dóbr inwestycyjnych wzrosła powyżej przeciętnej. Ponieważ potencjał produkcyjny wykorzystany został z początkiem 1965 r. znacznie intensywniej niż w 1964 można liczyć się z tym, że przyrost produkcji — przy założeniu, że popyt będzie nadal równie silnie wzrastał — nie będzie w dalszych miesiącach 1965 r. tak szybki, jak w pierwszych, zwłaszcza że trudności na rynku pracy wykazują raczej tendencję wzrostu. W kwietniu 1965 r. było 660 tys. nie obsadzonych miejsc pracy, tj. o 45 tys. więcej niż przed rokiem. Bardzo silnie w dalszym ciągu rozwijał się import (+21°/o) w przeciwstawieniu do eksportu (+8°/o), co doprowadziło do zmniejszenia się nadwyżki bilansu handlowego w pierwszych czterech miesiącach 1965 r. do przeciętnie 275 mln DM miesięcznie wobec 789 mln DM z 1963 r. Dysproporcja między rozwojem cen towarów eksportowanych (+2,7^o/o) a wskaźnikiem cen na rynkach światowych (-2,9^o/o) sprzyja rozwojowi takiej tendencji w handlu zagranicznym. Dalsza jego ewolucja w tym kierunku może osłabić pozycję NRF na rynkach zagranicznych.

Wskaźnik cen fabrycznych wzrastał w NRF w czasie od stycznia do kwietnia (+2,6^o/o) szybciej niż w latach ubiegłych, a koszty utrzymania dotrzymywały mu kroku. Wzrost płac był w związku z tym szybszy, a koszty płac przy słabszym postępie wydajności pracy, liczone na jednostkę produktu wzrastały w pierwszych miesiącach 1965 r. szybciej niż przed rokiem. Wydaje się prawdopodobne, że nowa, jesienna fala układów taryfowych przyniesie w tych warunkach dalszą podwyżkę płac, co znów mogłoby ujemnie wpłynąć na konkurencyjność eksportu zachodniemieckiego.

Niedobór bilansu płatniczego wywołał zmniejszenie się rezerw w okresie styczeń—kwiecień o 563 mln DM, a udział złota wzrósł nieznacznie do 57°/o. Mimo utrwalania się tendencji do deficytowości bilansu płatniczego, duże rezerwy dewizowe posiadane przez *Bundesbank* stanowią, jak się wydaje, dostateczną ochronę przeciw niebezpieczeństwu zachwiania równowagi płatniczej.

W krajach EWG ewolucja gospodarki nie była na ogół zbieżna z ewolucją w NRF. We Francji przeciętny wskaźnik produkcji w I. kwartale 1965 r. był niższy niż przed rokiem. Eksport nieco wzrósł, a bilans handlowy za pięć miesięcy zamknął się mniejszym deficytem niż przed rokiem. Ceny były na ogół ustabilizowane.

We Włoszech recesja w zakresie produkcji przemysłowej trwała nadal; w czasie do kwietnia zmniejszyła się o 2^{0/0} w stosunku do roku poprzedniego. Ceny wzrastały znacznie wolniej niż przed rokiem, tempo wzrostu eksportu było szybkie, podczas gdy import spadał. Deficyt bilansu handlowego zmniejszył się wskutek tego o 88^{0/0}.

W W. Brytanii impulsy wychodzące z popytu inwestycyjnego były na początku 1965 r. w dalszym ciągu czynnikiem ekspansji gospodarczej. Można się liczyć z tym, że przy utrzymaniu ograniczeń importowych rozwój gospodarczy wyrazi się w nieco zmniejszonym przyroście produktu społecznego w granicach 3—4^{0/0}.

Prognozy dla Stanów Zjednoczonych przewidują, że 1965 r. będzie piątym rokiem trwającej nieprzerwanie dobrej koniunktury gospodarczej. Prawdopodobny wzrost produktu społecznego brutto wyniesie 5^{0/0}, co przy zakładanej podwyżce cen o 1,6^{0/0} wyniesie realnie 3,4^{0/0}. Jednak napięcia w gospodarce będą prawdopodobnie rosły. Nacisk na ceny będzie przybierać, jak się wydaje, stale na sile, a bezrobocie nie spadnie poniżej 5^{0/0}.

Ogólnie mówiąc, wydaje się prawdopodobne, że w 1965 r. rozwój gospodarczy przemysłowych krajów zachodnich będzie nieco wolniejszy niż w roku poprzednim. Produkt społeczny wzrośnie realnie około 4,5 (w r. 1964 — 5,2^{0/0}), handel zagraniczny będzie mniej ekspansywny, a na całości gospodarki ciężać będzie w pewnym przynajmniej stopniu rozwój sytuacji międzynarodowej.

TADEUSZ KRAJCZYCKI

Opracowano na podstawie następujących źródeł: „Wirtschaft und Statistik” nr 1—5/1965; „Geschäftsbericht der Deutschen Bundesbank für das Jahr 1964”; „Monatsberichte der Deutschen Bundesbank” nr 5/65; „Die Weltwirtschaft” nr 2/64; „Monthly Bulletin of Statistics” U. N. June 1965; „Vierteljahreshefte zur Wirtschaftsforschung” nr 1/65; „Economic Survey of Europe in 1964” (według „Biuletynu Ekonomicznego PAP” nr 389); „Wirtschaftsdienst” nr 2/65; „Börsen- und Wirtschaftshandbuch 1965”; „Handelsblatt” nr 135/65; „DWI-Berichte” nr 5/65.

ROLA BYŁYCH POLSKICH ROBOTNIKÓW PRZYMUSOWYCH I BYŁYCH JEŃCÓW W ZAGOSPODAROWANIU ZIEMI LUBUSKIEJ

(W świetle literatury pamiętnikarskiej)

I. WSTĘP

Autorzy prac socjologicznych i historycznych, dotyczących procesu osadnictwa na ziemiach zachodnich, a zwłaszcza na Ziemi Lubuskiej, interesują